

БУЮК АЖДОДЛАР МЕРОСИ-БУЮК КЕЛАЖАК ПОЙДЕВОРИ (ТОШКЕНТ ВИЛОЯТИ ЗИЁРАТГОҲЛАРИ МИСОЛИДА)

Шоира Бердияровна Жумаева

Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти
Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Мавлуда Бахтиёровна Саҳабидинова

ТВЧДПИ Тарих ўқитиш методикаси йўналиши талабаси

АННОТАЦИЯ

Мақолада халқимизнинг буюк тарихи ва бетакрор моддий-маънавий мероси ва унинг аҳамияти Тошкент вилояти зиёратгоҳлари мисолида ёритиб берилган. Муқаддас қадамжолар ва зиёратгоҳлар ҳамда ўзига хос зиёрат маросимлари ўзбек халқининг турмуш тарзининг ажралмас қисми ҳисобланади. Муаллиф томонидан аждодларимизнинг мероси-зиёратгоҳларнинг ёш авлод тарбиясидаги ўрни ва аҳамияти таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: Тошкент воҳаси, мерос, зиёрат, цивилизация, ЮНЕСКО, маросим, зиёрат туризми, ёш авлод, тарбия.

Яратганнинг меҳри, назари тушган бу заминда Шайх Умар Боғистоний, Хожа Аҳрор Валий, Абу Бакр Шоший, Абу Сулаймон Банокантий каби азиз авлиё ва алломалар етишиб чиққанини тарихдан яхши биламиз. Буюк аллома Ойхўжа ибн Тошхўжа-Занги отанинг номи, бу муборак зотнинг Тошкент вилоятидаги зиёратгоҳи бутун мусулмон оламида маълуму машҳурдир.

*Шавкат МИРЗИЁЕВ,
Ўзбекистон Республикаси Президенти*

КИРИШ

Ўзбекистон нафақат Шарқ, балки жаҳон цивилизацияси бешикларидан бири ҳисобланади. Жумладан, юртимиздаги уч мингдан ортиқ моддий-маънавий ёдгорликларнинг умумжаҳон меросининг ноёб намуналари сифатида ЮНЕСКО рўйхатига киритилганлиги фикримиз далилидир. Айниқса, ислом дини ривожланишида буюк боболаримиз қўшган ҳиссасини бутун мусулмон дунёси катта ҳурмат ва эҳтиром билан тан олади. Таниқли олим Ғайбулла ас-Салом таъкидлаганларидек “Юртимиз шундай муқаддас маконки, қаерида юрмагин, қадамингни

эҳтиёт бўлиб ташлашинг керак: чунки унинг ҳар бир тоши ёки кесаги буюк бир зотнинг хоки бўлиши мумкин!”

МАВЗУГА ОИД АДАБИЁТЛАРНИНГ ТАҲЛИЛИ

Муқаддас қадамжо ва зиёратгоҳлар қадимдан халқ эътибори ва эҳтиромиди бўлганлиги боис сайёҳлар, географлар, тарихчи олимлар ва шарқшунослар асарларида мавзуга оид маълумотлар қайд этилган. Жумладан, Тошкент вилояти зиёратгоҳлари тўғрисидаги ёзма манбаларга Фахриддин Али ас-Сафийнинг “Рашаҳот-у айн-ул ҳаёт”, Муҳаммад Олим Сиддиқийнинг “Ламаҳот мин нафаҳот ул-қудс”, Тоҳир Эшоннинг “Тазкираи Тоҳир эшон”, Хожа Абдурахим Ҳисорийнинг “Тухфат ул-ансоб Алавия” ҳамда Муҳаммад Солиххўжанинг “Тарихи жадидаи Тошканд” каби асарларни киритиш мумкин. Айнан мазкур гуруҳга мансуб манбаларнинг фарқли томони шундаки, уларнинг асосий қисмида Тошкент вилояти зиёратгоҳлари тўғрисида дастлабки маълумотлар қайд қилинганлиги билан ажралиб туради. Шунингдек, рус шарқшунослари А. Хорошхин, П. Маев, Н. Маллицкий ва Б. Луинларнинг тадқиқотларида зиёратгоҳлар тарихи ва маросимларини этнографик далиллар асосида ўрганилиб, ўз хулосалари баён қилган. Совет даври олимлари С. П. Толстов, Г. П. Снесарев, Ю. В. Кнозоров, В. Н. Басилов, О. А. Сухарева ва И. М. Жабборовлар томонидан мазкур давр мафкурасига қарамасдан, зиёратгоҳлар ва зиёрат маросимлари илмий жиҳатдан ўрганилиб, бир қанча асарлар яратилди. Мустақиллик йилларида зиёратгоҳлар ва зиёрат маросимларини тарих, археология, этнология, эпиграфика, фольклоршунослик, психология ҳамда туризм нуқтаи-назаридан ўрганиш борасида салмоқли тадқиқотлар амалга оширилиб, янги назарий-методологик ёндашувларга эга илмий нашрлар яратилди. Жумладан, Ҳ. Кароматов, Б. Аҳмедов, О. Бўриев, С. Бухорий, А. Аширов, И. Сувонкул, Т. Қиличев, А. Маликов, М. Саттор, Ў. Сўфиев, Н. Абдулаҳатов, З. Абидова ҳамда Ф. Акчаев каби олимлар томонидан яратилган асарларда зиёрат маросимлари миллий кадрят сифатида ёритиб берилган.

ТАДҚИҚОТ МЕТОДОЛОГИЯСИ

Мавзунини тадқиқ этиш жараёнида қиёслаш, тизимли таҳлил, тавсифийлик, тарихийлик, тарихий-қиёсий таҳлил усуллари қўлланилган.

Шунингдек, Тошкент вилоятида жойлашган зиёратгоҳларда (Зангиота, Заркент-ота, Мачит Али, Парпи ота, Оби Раҳмат) 2017-2022 йиллар давомида олиб борилган дала тадқиқотлари материалларидан фойдаланилди.

ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР

Ўзбек халқи қадимдан буюк зотлар ва авлиёларга ҳурмат билан қараб, уларни улуғлаш билан қаторда, вафот этганларидан сўнг ҳам мунтазам зиёрат қилиб туриш анъанасига амал қилиб келган. Совет ҳукуматининг даҳрийлик сиёсати сабабли ана шунда буюк алломалар, авлиё даражасидаги улуғ зотларнинг номлари унитилиб, халқимиз хотирасидан ўчириб ташлашга ҳаракат қилинди.

Мустақиллик шарофати ила миллий ўзлигимизни англаш, кўхна тарихимизни тиклаш ва ўрганиш имкониятига сазовор бўлди. Айниқса, муқаддас динимизга бўлган муносабат тубдан ўзгарди. Буюк аждодларимиз Юсуф Ҳамадоний, Аҳмад Яссавий, Имом Мотрудий, Бурҳониддин Марғинович, Маҳмуд аз-Замахшарий, Шайх Нажмиддин Кубро, Баҳовуддин Нақшбанд каби авлиёларимизнинг номлари тикланиб, уларнинг маънавий мероси ўрганилиши учун кенг имкониятлар яратиб берилди. Мустақиллик йилларида буюк боболаримиз хотирасига бағишлаб барпо этилган ёдгорлик мажмуалари, зиёратгоҳлар жамиятимиз маънавиятини юксалтиришга, миллий онг, ўзликни англаш ва миллий ғурурни кўтаришга, ҳамда халқимиз айниқса, ёшлар онгида мустақиллик мафқурасини шакллантиришга хизмат қилмоқда.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАЛАРИНИНГ МУҲОКАМАСИ

Ана шундай буюк алломалар, олиму-уламолар ҳамда Тасаввуф тариқати номоёндалари яшаб ўтган азим Тошкент воҳаси қадамий зиёратгоҳлар жойлашган ҳудудлардан бири ҳисобланади. Тарихдан маълумки, Тошкент воҳаси инсонлар томонидан Тош давридаёқ ўзлаштира бошланган. Аждодларимиз Чирчиқ (Турк, Барак ёки Парак, Чир) дарёси ҳавзаси водийсида жойлашган, дарё ирмоқлари ва анҳорлар орқали мўл-кўл суғориладиган, чорвачилик яйловлари, деҳқончилик ва боғдорчилик учун яроқли серҳосил тупроғи бўлган воҳада ҳар томонлама буюк тамаддунга тамал тошини қўйди. Қадим-қадим замонларда Тошкент (туркийда-Чоч; хитойчада-Юйни, Чжешу, Ши, Ташиган; араб тилида-Шош, Шошканд) Чирчиқ ва Оҳангарон дарёлари водийларини, уларга тутшиб кетган бепаён Дашти Қипчоқ кенгликлари ва Мовароуннаҳр деҳқончилик воҳаси ўртасида ястаниб ётган Сирдарё чап қирғоғи тоғ ва дашт туманларини эгаллаган эди. Қулай иқлим, бой фойдали қазилмалар (олтин, кумуш, темир, кўрғошин, феруза ва бошқалар) ва серунум тупроқ воҳанинг иқтисодий тараққий этишига, айни чоғда кўчманчи чорвадорлар ва ўтроқ

деҳқонларнинг ўзаро иқтисодий, сиёсий, савдо-сотик ва маданий алоқлари марказига айлантирди. Биринчи минг йиллик бошидаёқ Тошкент воҳаси Буюк Ипак йўлидаги энг муҳим марказлардан бирига айланиб бўлган эди.

Тошкентнинг қадим ва буюк тарихи тўғрисида - қадимги ва ўрта асрларга оид юзлаб кўрғонлар, шаҳарчалар ва меъморилик ёдгорликлари маълумот беради. Мусулмон малакатларини кезиб чиққан араб, форс олим ва географлари Ал-Истахрий, Ибн Ҳавқал ва Ал-Муқаддасий томонидан Шош тарихий вилояти қуйидагича таърифланган: "Хуросон ва Мовароуннаҳрда жоме масжидлари, обод қишлоқлари кўплигию, заминлари кенлиги ва иморатлари кўплиги-аҳолисининг куч-қуввати ва жасурлиги борасида бу каби бошқа бир мамлакат учрамайди..."

Тошкент вилояти нафақат иқтисодий ва сиёсий мавқеининг юқорилиги билан балки шу тупроқда туғилиб ўсган буюк алломаларию авлиёлари билан дунёга машҳурдир. Тарихдан маълумки, VIII асрда юртимизга ислом дини ва маданиятининг кириб келиши билан улуғ алломалар, авлиёларга бўлган эътиқод кучайди. Уларнинг вафотидан сўнг қабрлари обод этилиб, зиёратгоҳларга айлантирилди. Авлиёларга ҳурмат, уларнинг маънавий меросини ўрганиш, муқаддас қадамжо ва зиёратгоҳларни зиёрат қилиш ўзбек халқининг муҳим ментал хусусиятларидан бири ҳисобланади.

"Зиёрат"- атамаси арабча сўз бўлиб, "бирор ерга ёки шахс ҳузурига бориш" маъносини билдиради. Зиёрат-ислом динида муқаддаслаштирилган мозорлар, қадамжолар ва зиёратгоҳларга бориб, муайян расм-русмларни бажариш демакдир. Ватанимизнинг қайси гўшасига қадам қўйманг, ўзига хос муқаддас қадамжо ва зиёратгоҳларга дуч келасиз. Шунини таъкидлаш лозимки, зиёратгоҳлар нафақат диний-маърифий маскан, балки ёшларнинг тарбиялашда ўзига хос тарбия ўчоғи вазифасини ҳам бажариб келади.

Жумладан:

–Инсонларнинг аралашувисиз пайдо бўлган табиий зиёратгоҳлар (булоқ, ғор, дарахт) ёшларни табиатни севишга, унинг гўзаллигидан завқ олишга ва табиатга ҳурмат руҳида тарбиялашга хизмат қилади.

–Зиёратгоҳлар жамоавий учрашадиган жой бўлиб, ўзаро маданий алоқалар алмашинадиган макондир.

– Зиёратгоҳлар инсонлар онгида эзгулик манбаи, меҳр-мурувватга чорловчи муқаддас жой вазифасини ўташ билан бирга уларда ҳалоллик, поклик, ўзгалар ҳақиқага хиёнат қилмаслик, ўз касбини севиш каби туйғуларни шакллантирган.

–Халқано қарашларга кўра зиёратгоҳлар руҳий таскин берувчи, дарддан халос этувчи ҳамда савобли амалларни бажаришга чорловчи диний-маърифий маскан.

-Зиёратгоҳ ёшлар онгига савобли ишлар қилган инсонлар охирати обод бўлади деган тушунчаларни мустаҳкамлайди.

–Зиёратгоҳлар ёшларнинг тарихий, маънавий ва ахлоқий билимларини оширади.

-Зиёратгоҳлар очиқ музей, дарсхона, маънавий покланиш маскани, мамлакат ва миллат тимсоли, обрўси, маънавий-маданий бойлиги ҳисобланади.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Шуни таъкидлаш лозимки, зиёратгоҳлар юртимизда зиёрат туризмини ривожлантиришда муҳим аҳамият касб этади. Ватанимиз уламоларининг ислом дини ва илм-фан равнақига қўшган ҳиссаси, уларнинг илмий-маънавий мероси ҳамда Марказий Осиё ҳудудининг ислом цивилизациясининг шаклланишида тутган ўрни, халқимизнинг бой тарихи ва меҳмондўстлиги зиёрат туризминининг асоси ҳисобланади. Исмоил Сомоний, Чор Бақр, Чашмаи Аюб, Шоҳизинда, Руқобод, Имом Ал-Бухорий, Баҳоуддин Нақшбанд, Гўри Амир, Хўжа Ахрор, Паҳлавон Маҳмуд, Ҳазрати Имом, Занги Ота, Султон Саодат, Ҳаким ат-Термизий каби машҳур зиёратгоҳлар фикримиз далилидир. Жумладан, Тошкент вилоятида жойлашган Зангиота зиёратгоҳи Марказий Осиё минтақаси халқлари учун ғоятда муқаддас кадамжо ҳисобланади. Бу тарихий-меъморий мажмуани ҳар куни 5 минг нафар зиёратчи ва сайёҳлар зиёрат қилгани буни яққол тасдиқлайди. Зиёратчиларнинг турли мамлакатдан эканлиги ҳам эътиборга моликдир.

Бундай улкан салоҳият эса ўз навбатида зиёрат туризмини ривожлантиришда муҳим рол ўйнайди. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2020 йил 24 январь куни Олий Мажлисга Мурожаатномасида ҳам юртимизда 8 минг 200 дан зиёд маданий мерос объекти мавжуд бўлиб, туризм маршрутларига унинг атиги 500 таси киритилгани танқидий таъкидлаб ўтилди. Давлатимиз раҳбари томонидан мазкур маршрутлар сонини жорий йилда 800 тага ошириш вазифаси белгилаб берилди. Мамлакатимизда зиёрат туризмини ривожлантириш борасида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 9 февралдаги “Ўзбекистон Республикасида ички ва зиёрат туризмини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6165-сонли Фармонининг қабул қилиниши муҳим аҳамиятга эга.

Бу соҳада аввало, зиёрат туризмнинг асосий объектлари бўлган муқаддас қадамжо ва зиёратгоҳларни ўрганиш, кенг миқёсда тарғиб этиш лозим. Зеро, Ўзбекистон замини бутун дунёдан ислом цивилизациясининг муҳим марказларидан бири сифатида сайёҳларни чорлаб келмоқда. Қадимдан машҳур Бухоро, Марғилон, Самарқанд, Хива, Тошкент, Термиз, Қўқон каби шаҳарларда жойлашган ноёб тарихий меросдан унумли фойдаланган ҳолда мамлакатимиз иқтисодиётини кўтариш, халқимиз фаровонлигини ошириш билан бирга, уларни келажак авлодларга етказиш бугунги куннинг энг долзарб масалаларидан бири ҳисобланади.

REFERENCES

1. Б.Эралиев, И.Остонақулов, Н.Абдулаҳатов Ўзбекистон зиёратгоҳлари ва қадамжолари. Тошкент вилояти ва Тошкент шаҳри. Т.2015.
2. Ш.Б. Жумаева Ўзбек халқининг миллий қадриятлар тизимида муқаддас қадамжо ва зиёратгоҳлар. ЎЗМУ хабарлари. 2018 йил 1/6.
3. М.А. Усмонов Ислом.-Т.,”Шарқ”,1986.
4. Б. Эралиев, И.Остонақулов, Н. Абдулаҳатов Ўзбекистон зиёратгоҳлари ва қадамжолари.Фарғона вилояти. 1-жилд.Тошкент-2014.
5. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2020 йил 24 январь куни Олий Мажлисга Мурожаатномаси. Халқ сўзи газетаси. №19.25.01.20.1-3 б.
6. Ш.Б. Жумаева Тошкент вилояти зиёратгоҳлари: ривожланиш босқичлари ва ўзига хос хусусиятлари. Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация автореферати. – Термиз, 2022.8 б.